

Köztisztasági és közegészségi viszonyok Miskolcon a 19. század utolsó harmadában*

A 19. századi városok borzalmas köztisztaságának kérdése általában mint az urbanizációs folyamatok kellemetlen kísérőjelensége kap figyelmet a (város)történetek részéről. A felfokozott népességkoncentráció és a folyamatosan bővülő ipari termelés az intenzíven növekedő városokban a köztisztaság, és ezzel az egészségügyi viszonyok nagyfokú romlását eredményezte, amellyel a városok vezetése kevésbé tudott megbirkózni. Jóllehet nálunk kisebb léptékben, de ugyanúgy lejátszódott ez a folyamat, amely nem csupán Budapest – az egyetlen nyugati mértékkel is nagyvárosnak számító hazai város – tekintetében vetett fel súlyos problémákat, hanem a kisebb, néhány tízezer főt számláló településeken is. Mivel a köztisztaság helyzete a demográfiai, főként a mortalitási mutatókban csapódott le leginkább, a történeti demográfusok és társadalomtörténészek körében is gyakorta kutatott téma a városi higiénia kérdése.

Figyelmet érdemel azonban egy új típusú megközelítés is, amely a társadalom és a környezet interakciójában vizsgálja a problémát. A (városi) környezettörténeti kutatások a társadalmi metabolizmus, valamint a kolonizáció fogalmát használva próbálják meg leírni mindazon kölcsönhatásokat, amelyek a társadalom és a környezet között létrejöhetnek. Az eredetileg a biológiából származó metabolizmus fogalma szorosan kapcsolódik a komplex rendszerek elméletéhez,¹ mivel az ebben leírt szisztémák működése során keletkező *inputok* és *outputok* összességének elemzésére használják. Az emberi és természeti rendszerek közötti interakciónak azonban van egy olyan formája, amelyet a metabolikus kölcsönhatás nem fed le. Számos példát láthatunk a mezőgazdaságban vagy az állattenyésztésben (például génmódosítás, öntözőcsatorna-rendszerek), de más területen is olyan beavatkozásokra, amelyekre inkább a kolonizáció fogalma használható. A kolonizáció „a természeti folyamatok szándékos és hosszan tartó átalakítása szervezett társadalmi beavatkozás által annak érdekében, hogy a társadalom számára növeljék a természeti folyamatok hasznosságát”.² Ennek kockázata abban rejlik, hogy az ember már olyan mértékben átalakította és ellenőrzése alá vonta a természeti folyamatokat, hogy azok kielégítő

* A tanulmány az NKFIH FK 128 978. számú, *Tudás, tájkép, nemzet és birodalom* című projektje keretében készült.

¹ A komplex rendszerek ökológiában használatos elmélete C. S. Holling nevéhez köthető, aki 1973-ban megjelent cikkében amellel érvel, hogy a komplex dinamikus rendszerek alapvető sajátossága, hogy miközben egy külső vagy belső eredetű zavaron mennek keresztül, képesek megőrizni a rendszer fenntartásához szükséges alapvető funkciókat. Holling 1973.

² Fischer-Kowalski–Weisz 1999: 234.

működése a továbbiakban nem képzelhető el folyamatos emberi fenntartás nélkül. Ezért a kolonizált természeti rendszerek érintetlen társaiknál törékenyebbek, sőt többszörösen sebezhetőek.³ Hiszen egyrészt az ember kiszolgáltatottá válik a saját maga által létrehozott rendszer belső dinamikájának, ugyanakkor a rendszer életképessége saját fenntartói gyakorlatának eredményességétől is függ. Visszaút pedig nincs, a kolonizáció folyamata megfordíthatatlan. Létrejön a kölcsönös egymásrautaltság állapota, a koevolúció.⁴ A metabolizmus és a kolonizáció fogalma szorosan összefonódik, mivel a kolonizációhoz energiára és munkaerőre van szükség, amelyek viszont a metabolizmus folyamatában „termelődnek”.⁵

Szerencsére mindkét fogalom jól integrálható a várostörténeti kutatásokba, segítségükkel pedig új szemléletmóddal közelíthetünk a korábban vizsgált kérdéskörökhöz, például a hulladékgazdálkodáshoz vagy az ivó- és szennyvízhálózatok kiépítéséhez. A metabolista megközelítés a várost egy élő szervezethez hasonló módon képzei el, amely működése érdekében nemcsak különféle erőforrásokat vesz magához, hanem számos terméket is kibocsájt. Ebben a felfogásban a városi szemét alapvetően a kibocsátott termék kategóriájába tartozik, ugyanakkor elképzelhető annak erőforrásként való felhasználása is, amennyiben valamilyen módon újrahasznosításra kerül. A járványok és az urbanizáció által kikényszerített szennyvízhálózat szintén vizsgálható környezettörténeti megközelítésben, amennyiben ezeket a rendszereket a természetes vízkörforgásba való kolonizációs beavatkozásként értelmezzük. Ugyancsak kolonizációs beavatkozásnak tekinthetjük a vízhasználati módokat vagy éppen az árvízvédelmi célokat szolgáló építményeket, hiszen ezekről is elmondható, hogy nemcsak átalakítják a víz folyásának sebességét vagy helyét, hanem az emberi használat érdekében hol csökkentik, hol pedig növelik a vízkörforgásba bekerülő víz mennyiségét.

Tanulmányomban ez utóbbi megközelítésmódot előtérbe helyezve kívánom bemutatni Miskolc köztisztasági állapotát a 19. század utolsó harmadában, amely megítélésében és átalakulásában a korszakban végbemenő orvostudományi fejlemények mellett két természeti csapás játszott lényeges szerepet: az 1872–1873. évi kolerajárvány és az 1878. évi árvíz.

A TISZTASÁG MEGÍTÉLÉSE

Az, hogy miként határozzuk meg a tiszta és a piszkos fogalmát, hogyan vélekedünk ezek tartalmáról, kulturálisan meghatározottnak tekinthető, ráadásul idővel jelentősen változhat is. Mary Douglas antropológus úgy fogalmazott, hogy

³ A kolonizáció következtében fellépő problémákat a modern társadalmak többnyire újabb beavatkozással próbálják orvosolni, melyek további problémákhoz vezetnek. Ezt nevezi a szakirodalom kockázatspirálnak. Müller-Herold–Sieferle 1998. A komplex rendszerek, a metabolizmus és a kolonizáció történeti kutatásokban való használhatóságáról: Bodovics 2019.

⁴ Fischer-Kowalski–Weisz 1999: 236–237.

⁵ Fischer-Kowalskit idézi Winiwarter 2004: 107.

szemétnek (*dirt*) tekintjük mindazt, ami az adott időpontban nem jó helyen van, aminek nincs meg a helye („matter out of place”).⁶ Ugyanis minden társadalom igyekszik kerülni mindazt, amit piszkosnak tart, még hozzá úgy, hogy azt saját életterén kívülre helyezi – mindez része annak a folyamatnak, amelynek során rendet próbálunk tenni a világunkban. Ezért Douglas azt hangsúlyozza, hogy a szemétről önmagában nem beszélhetünk, mindig ott van a háttérben maga a rendszer, amelynek részét képezi. Amikor rendet teszünk magunk körül, tulajdonképpen nem csinálunk mást, mint osztályozzuk a különféle dolgokat, a nem megfelelő elemeket pedig, amelyeknek nem találunk helyet, kívül helyezzük saját kis világunkon. Amikor tehát egy adott dolognak helye van az életünkben, például mert fel tudjuk használni valamire, akkor az nem tekintendő szemétnek, éppen ellenkezőleg, hasznos nyersanyag.

Ahhoz tehát, hogy a 19. század végi ember köztisztasághoz való hozzáállását megismerjük, és megértsük, hogy miképpen tudott mai szemmel nézve elviselhetetlen higiéniai körülmények között élni, azt is vizsgálunk kellene, miképpen gondolkodott a tiszta és piszkos kérdéséről. Hiszen ez nem csak a tájékozottságon múlik; nem csupán arról van szó, hogy nem ismerték a különféle betegségek terjedésének okait és folyamatát. Egyszerűen semlegesén vagy éppenséggel pozitívan tekintettek a ma már köztisztasági és -egészségügyi szempontból negatívnak értékelt dolgokra, mert saját életükben megvolt azoknak a helye. Ennek egyik legjobb példája a trágyahalom, amely még egy olyan, túlnyomóan ipari és kereskedelmi városban is, mint Miskolc a mezőgazdaság számára sokáig értékes nyersanyagnak számított. Attól a ponttól vált a városi élet nemkívánatos melléktermékévé, amikor elvesztette helyét a városi élet rendszerében. Erre a kérdésre a hulladékgazdálkodás bemutatásánál még visszatérünk.

A kutató nehézsége az, hogy a tisztaságról és piszkosságról vallott nézetekkel kapcsolatban viszonylag kevés személyes forrást használhatunk, helyettük inkább az oktatási jelleggel a publikumnak szánt írásokban vagy a városi rendeletekben találhatunk fogódzót. Mivel azonban ez utóbbiak többnyire nevelő cézzal íródtak, így sokkal inkább arról tájékoztatnak, hogyan kellene gondolkodni és cselekedni a köztisztaság érdekében, nem pedig arról, hogy mi volt az aktuális társadalmi praxis. E tanulmány is alapvetően a vizsgált korszakban keletkezett városi szabályrendeletekre épül, amelyek csak részben tükrözik a helyi gyakorlatot, amennyiben arra különféle előírásokkal és tiltásokkal reagálnak. Éppen ezért, mintegy kontrasztként, e forrásokat összevetettük a közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvekben, illetve az azokhoz kapcsolódó iratokban, valamint a sajtóban megjelenő „valósággal”, amelyek a változásokat időben jobban követve nyújtanak pontosabb képet a miskolci köztisztaság helyzetéről.

⁶ Douglas 1984: 36.

KRÍZISEK ÉS POFONOK: AZ 1873-AS KOLERAJÁRVÁNY ÉS AZ 1878-AS ÁRVÍZ

A 19. századi köztisztasági állapotok fejlődésében általában három tényezőről szokás szólni. Elsőként említhetjük a században többször is megjelenő kolera-járványokat, amelyek időről időre kiegészültek különféle egyéb, súlyosan fertőző betegségekkel (például himlő, kanyaró). Másodsorban az egyre intenzívebbé váló urbanizáció nevezhető meg a közegészségügyi reformok indirekt katalizátoraként, amennyiben a városiasodás folyamata látványosan rossz életkörülményekkel és döbbenetes halálozási arányokkal párosult. Ugyanakkor az urbanizáció abban a tekintetben is hatással volt a köztisztasági állapotok változására, hogy a 19. század utolsó harmadában a modern városról szőtt újabb elgondolásokba már nem fért bele a piszkos és egészségtelen városi környezet. Végül pedig a járványok és az urbanizáció mellett, nem kis szerep jutott a városi közegészségi állapotok javulásában az orvostudományban történt nagy átalakulásnak és felfedezéseknek.

Miskolcon az urbanizáció által generált nyomás kevésbé hatott a köztisztasági állapotokra, mivel nagysága és lakosainak száma alapján a város nem szembe-sült olyan mértékű problémákkal, mint a korszak nagyvárosai. Ellenben a járványok, különösen az 1872–1873. évi kolera, valamint a vissza-visszatérő árvizek, azok között is elsősorban az 1878. évi augusztusi, nagyban hozzájárultak a köztisztaságról és a közbiztonságról alkotott nézetek újragondolásához.

Miként az ország számos pontján, úgy Miskolcon is a köztisztaság kérdése került előtérbe a kolerajárvány közeledtének hírére. Első körben a város több pontján is magasodó trágyahalmokat távolították el, és fertőtlenítették az árnyékszékeket. Mivel a harc a trágyahalmok mellett az ugyancsak „miazmát terjesztő”⁷ vízfelületek ellen folyt leginkább, a város két patakja, valamint az itt-ott méretesre terebélyesedő pocsolyák sem kerülhették el az alapos tisztítást. Az óvintézkedések terén mutatkozó szigorúság nem volt alaptalan, ugyanis a megyében Miskolcon jelent meg legelőször a kolera, 1872. november 14-én.⁸

„A városi és megyei bizottság, érezve a reá háramló roppant felelősséget, külön-külön összeült, s időt nem kímélve, oly határozatokat hozott, melyek ha megtartatnak, ha városunk minden egyes értelmes polgárának – megvárható – támogatásával párosulnak, s ha az örökös gondviselés is úgy akarja, talán megmenthetjük megyénket s városunkat a rettenetes járványtól, vagy ha nem, legalább megnyugvással mondhatjuk

⁷ Az ókori gyökerekkel rendelkező, majd a 18. században újjáéledő miazmaelmélet kiindulópontja, hogy a betegségeket a különféle kipárolgások (miazma) okozzák és terjesztik. Éppen ezért a betegségek megelőzése érdekében elsősorban a látható, büdösen szagló veszélyforrások (például pöcegödörök) ellen léptek fel, s úgy vélték, hogy a szagsemlegesítésre épülő eljárásokkal megfelelő védelmet nyernek a fertőzések ellen. Winiwarter 2002: 47–48.

⁸ Bódogh 1873: 1. Ixel Soma, Miskolc város főorvosa az 1873. évről szóló jelentésében 1872. november 11-re tette a járvány megjelenését. *Borsod* 1874. január 29. 3.

azt el: hogy mindent megtettünk mit a képviselői, mit a polgári, s mit az emberbaráti kötelesség parancsolt.⁹

A járvány során a város határán kívül kolerakórházat állítottak fel, ahová külön erre a célra fenntartott szekéren szállították a betegeket. A fertőtlenítéshez szükséges vasgálicból nagyobb mennyiséget szereztek be, amit a város több pontján lehetett megvásárolni.¹⁰ A szegényeknek nem kellett fizetniük sem a fertőtlenítő-, sem pedig a gyógyszerekért. A fertőtlenítést a köztereken a városi hatóságok végezték, míg magánterületeken a lakosságra bízta a feladatot. A várost szakaszokra osztották, melyekben a szakaszelnökök feladata volt ellenőrizni az állapotokat, és jelenteni a hiányosságokat.¹¹

A statisztikai adatokat látva azt mondhatjuk, hogy Miskolc szerencsésen vészelte át ezt az időszakot, amiben minden bizonnyal szerepet játszottak a köztisztaság rendezésére tett intézkedések is. A járvány alatt összesen 738-an betegedtek meg a városban (311 férfi, 300 nő, 127 gyermek). Ezek közül 486-an gyógyultak fel (226 férfi, 198 nő, 62 gyermek) és 252-en haltak meg (90 férfi, 103 nő, 59 gyermek).¹² A járvány mortalitási aránya tehát 34,1% volt, amivel ugyan felülmúlta a Borsod megyei számarányt (27%), azonban alatta maradt az országos értéknek (42%).¹³ A járvány intenzitása az időjárás függvényében változott: míg november 15-től december 14-ig, illetve 1873. március 29-től április 12-ig szünetelt, addig legerősebb a nagy nyári melegben volt, 1873. július 19. és 26. között (ekkor 204 megbetegedés történt). Hivatalosan 1873. október 12-én szűnt meg.¹⁴

A kolerajárvány közegészségügyre gyakorolt pozitív következményeként az 1874-ben megjelent közegészségi és köztisztasági szabályrendeletet említhetjük, azonban feltehetően sem a járvány közeledtére sebtében meghozott intézkedések, sem e rendelet szabályai nem találtak tartósan követőkre.¹⁵ A források nem említik, hogy nagyobb szabású infrastrukturális fejlesztések történtek volna a csa-

⁹ *Borsod* 1872. november 7.

¹⁰ További fertőtlenítőszerként használták a klórmeszet, az oltatlan meszet, a lúgot, a hamut, a szénport, és kis mértékben a közönséges port is. *Borsod* 1873. március 20.

¹¹ *Borsod* 1874. január 22. 2.

¹² *Borsod* 1873. november 6. 3.

¹³ Máday 1983: 16.

¹⁴ Ixel Soma Miskolc város főorvosának jelentése az 1873. évről. *Borsod* 1874. január 29. 3.

¹⁵ 1874-ben a helyi lap újságírója emelt szót a lanyguló lakossági fejelem ellen: „Úgy tudjuk, hogy a város képviselő testülete által hozott közegészségi és tisztasági szabályok, a cholera járvány megszűntével sem tettek hatályon kívül; s jelzett szabályok megtartása feletti ellenőrködés, a városi rendőr hivatalra bízott; tisztelettel felkérjük a városi rendőr főkapitány urat, szíveskedjék – különben sok felé fordítani kellő – figyelmét arra is kiterjeszteni, hogy említett szabályok 23–35 §§-ainak pontosan elég tétessék, különösen hogy a 28 és 30 §§-ban előírt, s a járdák tisztántartása vonatkozó rendelet érvényesítése a legszigorúbban, esetleg az előírt büntetések alkalmazása mellett is követeltessék; – annyal is inkább, mert ez idő szerinti tisztatlanság, nem csak a járókelő közönség lábbelijét, de magát a városnak sok pénzbe, ennél fogva áldozatba kerülő járdát is tetemesen rongja. – A városi nagy pótdadó fejében, egy kis rendet kérünk. Többen.” *Borsod* 1874. november 19. 3.

tornázás, vagy esetleg a kúthasználat terén, sőt arról sem olvashatunk, hogy a járvány tanulságaként jobban odafigyeltek volna a patakok tisztaságára vagy éppen az emberi és állati ürülék gyakoribb elszállítására.

Jóllehet az országosan terjesztett oktatóanyag¹⁶ határozottan kikötötte a kolerabeteg helyiségeinek, használati eszközeinek, ürülékének, de még az udvari árnyékszéknek is a vasgáliccal és egyéb anyagokkal történő fertőtlenítését, a járvány végén Miskolc tiszti főorvosa arról panaszkodott, hogy a lakosok általában elmulasztották ezeket a lépéseket.¹⁷ Nem tudhatjuk, hogy ez amiatt történt-e, mert nem jutott el hozzájuk a szükséges információ, vagy mert nem értették az összefüggést a fertőtlenítés és a járvány terjedésének megakadályozása között, és ezért csak a megszokott módon, a víz tisztító erejében bízva, egyszerűen csak kút-vízzel takarítottak. Miként arra Verena Winiwarter is felhívta a figyelmet, a 19. században még a baktériumok felfedezése után is tartotta magát az a nézet, hogy a tiszta víz – különösen a folyók vize, amelynek öntisztító funkciót tulajdonítottak – képes semlegesíteni a veszélyes szennyeződésekét.¹⁸

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a miskolci városvezetés a lakossággal együttműködve sikeresen kezelte a járvány jelentette válsághelyzetet, amennyiben a halálos áldozatok száma a 800-at sem érte el a 24 000 fő körüli lakosságú városban. A köztisztaság tekintetében viszont, bár megszületett a város első közegészségügyi szabályrendelete – amely némi, 1884-ben történt módosítása után lényegében 1897-ig érvényben maradt –, a gyakorlatban túl nagy változások nem történtek. Ezzel szemben a hat évvel később bekövetkezett árvíz által okozott megrázkódtatás olyan hosszabb távon érvényesülő változásokat indított el, amelyek kedvezően befolyásolták nemcsak Miskolc köztisztasági viszonyait, hanem a város jövőbeni fejlődését is.

A hazai katasztrófatörténet legtöbb halálos áldozattal járó árvize 1878. augusztus 30-ának éjjelén következett be Miskolcon. Az este 10 órától kibontakozó vihar hatására rövid idő alatt olyan mennyiségű csapadék hullott le a Bükk hegység térségében, amit a hetek óta tartó esőzések miatt egyébként is magasabb vízszintű patakok már nem voltak képesek biztonsággal levezetni. Abban, hogy az árvízből valódi tragédia lett, sok minden szerepet játszott. A víz olyan gyorsasággal emelkedett, hogy az embereknek nem volt idejük elmenekülni, ráadásul az a körülmény, hogy az árvíz hajnali 1 óra tájban érte el Miskolcot, még inkább megnehezítette nemcsak a menekülést, hanem a mentést is. Továbbá a megelőző csapadékos időjárás miatt nem csupán a patakok vízszintje volt magasabb a megszokottnál, hanem a városban többnyire vályogból épült házak alapjai és falai is

¹⁶ Népszerű oktatás a cholera járvány tárgyában. *Borsod* 1872. szeptember 12. 1.

¹⁷ „Örvendetes jelenségnek vala tekinthető azon körülmény, hogy a nép műveletlen rétegeiben is csak igen ritkán találkozott ember, ki az orvos jóakaró tanácsára nem hajlott volna, vagy a neki nyújtott orvosságot, mint azt a multban igen sok ízben láttuk – visszautasította volna. Ellenben szomorúan kelle tapasztalnom, hogy a fertőztelenítés egyedüli hasznát minden felvilágosítás daczára sokan a város lakosai közzül be nem látták, s azt éppen nem vagy csak hiányosan teljesítették.” *Borsod* 1874. január 29. 3.

¹⁸ Winiwarter 2004: 113.

átáztak, amelyek így kevésbé tudtak ellenállni a víz nagy erejű sodrásának. A beszámolók szerint pillanatok alatt dőltek össze a lakóházak és temették maguk alá az embereket.

Az árvíz története azonban valójában nem 1878 augusztusának éjjelén kezdődött. A vízhasználat és az árvízvédelem kérdéskörében végzett kutatásaink arra mutattak rá, hogy a veszélyhelyzetet figyelmen kívül hagyva mind a városvezetés, mind a városi lakosság körében erőteljes túlhasználat alakult ki a két városi patak, a Szinva és a Pece által kínált erőforrások tekintetében.¹⁹ Ugyanakkor kevés nyomát találtuk az ezt ellensúlyozni képes, tudatos környezet- és árvízvédelemnek; a meghozott intézkedések jobbára szükségmegoldások voltak, amelyeket egy-egy árvíz kényszerített ki. Abban, hogy a medrek karbantartását sokáig elhanyagolták, és hogy szinte semmilyen árvízvédelmi gyakorlat nem alakult ki az idők során, az állandó pénzhiány és a lakosság ellenállása mellett feltehetőleg az is szerepet játszhatott, hogy 1878 előtt a miskolciaknak utoljára 1845-ben kellett nagyobb árvízzel megbirkózniuk. A közben eltelt évek elegendőek lehetnek ahhoz, hogy elaltassák a városiak félelmét. Ennek következménye lehetett az, hogy a medertisztítást éveken keresztül halogatták, vagy hogy a szabálytalan (patakmeder fölé történő) építkezéseket nem tudták megakadályozni, a patakmedrek állandó beszemetelése, a mederelszűkítések, illegális vízkivételek pedig rendszeresen vízszatéró problémának bizonyultak.

Az 1878. évi augusztusi árvíz valódi sokként érte a miskolciakat. Legrosszabb rémálmaikban sem gondolták volna, hogy a Szinva patak, amellyel oly régóta együtt éltek, ekkora pusztítást tud végbevinni néhány óra alatt. Éppen ezért nem sokkal a kezdeti veszélyhelyzet után, amikor minden energiát a mentésre és a nagyobb válsághelyzet elkerülésére fordítottak, a városvezetés szakértőket kért fel annak megvizsgálására, mi állhat a rendkívüli szerencsétlenség hátterében. Mérnökök érkeztek Pestről, akik a város fekvését, a patakok állapotát és a különféle vízhasználati módokat megismerve nyújtották be jelentésüket, amelyben kifogásolták a szűk patakmedreket, az arra települt vízimalmokat és a patakok fölé kinyúló árnyékszékeket. A meder szélesítését, kikövezését, magas támfallal való ellátását, a háromlábú hidak, a mészár- és árnyékszékek, illetve a vízimalmok egy részének eltávolítását javasolták. Bár drasztikus és nagy költséggel járó átalakításokat ajánlottak, a várostatyákat mindez nem érte teljesen váratlanul, és a közbiztonság érdekében hajlandóak is mutatkoztak a reformokat véghezvinni.

Elsőként módosították az építési szabályzatot, amelyben megtiltották a patakok fölé kiugró építmények emelését, illetve elrendelték a meglévők eltávolítását, továbbá kikötötték, hogy a jövőben kizárólag úgynevezett lebegő – láb nélküli – hidak épülhetnek. Ezen intézkedések a torlaszok képződését voltak hivatottak megakadályozni. Másodszer, elhatározták a veszélyesnek tartott malmok eltávolítását a Szinva anyamedréről; ezt az elkövetkező években – egyik malmot a másik után megvásárolva – valósították meg. Végül az is egyértelmű lett, hogy

¹⁹ Bodovics 2014, 2015.

a patakok tisztítására a korábbinál sokkalta nagyobb gondot kell fordítani, ezért rendőrbiztosokat rendeltek ki azok folyamatos ellenőrzésére, az árnyékszékek helyett ürgödrök építését sürgették, a meglévő csatornákat pedig úgy alakították át, hogy azoknak kivezető csöve a Szinva vízszintjénél alacsonyabban legyen. Hosszabb távra tervezve már ekkor megfogalmazódott, hogy a várost korszerű ivó- és szennyvízhálózattal kell ellátni, ennek kiépítéséhez azonban – anyagi fedezet hiányában – csak az 1880-as évek végén kezdhettek hozzá. Jóllehet mindezen intézkedések alapvetően árvízvédelmi célokat szolgáltak, értelemszerűen a köztisztasági állapotokat is rendkívül kedvezően befolyásolták.

Az elismert orvos, Fodor József 1885-ben készült jelentése a mérnökök véleményéhez képest igencsak meglepte a városatyákat, akik nem számítottak arra, hogy a város kútjainak megvizsgálására felkért szakértő ilyen lesújtó véleményt fog közzétenni.²⁰ Fodor a legnagyobb problémát az ivóvíz- és csatornahálózat hiányában látta, ami miatt az emberek lényegében szennyvizet voltak kénytelenek inni. A minták azt mutatták, hogy a tizenegy megvizsgált kútból mindössze kettő vízminősége volt megfelelő, a többi kifejezetten egészségre veszélyes. Ráadásul egy újabb szerencsétlenség esetén nem is lehet rájuk bizton számítani, mivel 1878 augusztusában is mindössze egyetlen egy nem ázott, hanem forrásvízből táplálkozó kút, az úgynevezett Jézus kútja volt használható a városban. Márpedig egy 24 000 lelket számláló városban megengedhetetlen, hogy mindössze egyetlen kút biztosítson iható vizet. Éppen ezért a szakértő azt javasolta, hogy a legmodernebb technikával, a korábbinál mélyebbre, a talajvízréteg alá fúrva nyerjenek ivóvizet a város számára. A csatornahálózat kiépítése mellett Fodor azt is szükségesnek látta, hogy a patakokba minél kevesebb szennyező anyag kerüljön, így úgy vélte, azonnal el kell távolítani a meder fölé épített árnyék- és mészárszékeket, a patakokba pedig csakis esővízcsatornák bevezetése elfogadható. Ez a vizsgálat volt az, amely – az eddigi tapasztalati ismereteknek tudományos alapot biztosítva – végül megadta a döntő érvet a vízhasználat, ezzel együtt pedig a köztisztaság reformjához.

A KÖZTERÜLETEK TISZTÁN TARTÁSA

A városi köztisztaság kérdése alatt leggyakrabban a közterek tisztaságát értjük, jobban mondva ehhez szolgáltatnak bőséges ismeretanyagot a hatósági források. Magánterületek tisztaságára vonatkozóan csak abban az esetben rendelkezünk információval, ha azok hiányosságai a szomszédok vagy a hatóság figyelmét is felkeltették. Miskolcon a közterületek közé sorolták a városi és dűlőutakat, a tereket, a parkokat és a temetőket, de a város szemében a patakok medre is közterületnek minősült. A magánházak előtt vezető járda speciális esetet képviselt azért, hogy bár köztérnek számított, rendben és tisztán tartásáért a ház tulajdonosa

²⁰ MNL BAZML IV.1902.c. 36/1885.

vagy lakója volt felelős. Neki kellett azt rendszeresen felseperni, nyáron a por ellen fellocsolni, télen a havat eltávolítani, jég ellen hamuval, forgáccsal leszórni.²¹ A terület megosztott birtokjoga abban is megnyilvánult, hogy megépítéséhez az utca lakóinak is hozzá kellett járulniuk.²²

Miskolcon a városi utak jó karban tartása állandó elfoglaltságot és kiadást jelentett a városvezetés számára. Nem volt olyan év, hogy ne kellett volna tetemes összeget fordítani a kövezési munkálatokra. A forgalmasabb utakat faragott kockakövekkel burkolták „Mac Ádám rendszere szerint”, míg a kevésbé gyakran használtakat Szinva- vagy Sajó-kavicssal fedték. A mellékutak többsége azonban fedetlen volt, így száraz időben a mindenhol szálló por, csapadékos időjárás idején a bokáig érő sár okozott komoly gondokat. Míg a felszálló por ellen utcalocsolással igyekeztek küzdeni – általában a Szinva vizét használva e célra –,²³ addig a sár ellen – kavicsolás hiányában – nem sokat tehettek. A városon keresztülmenő országutak fenntartása nem a városi büdzsét terhelte, hanem az állam felelt értük, az ehhez szükséges összeget pedig a város határában felállított sorompóknál szedett útdíjból fedezték.

Az is problémát jelentett, hogy kivel végeztessék el a közutak tisztítását. Legelőször 1873-ban találunk arra utalást, hogy a város hat állandó utcseprőt fogadott fel, hogy az utcákat öntözzék,²⁴ korábban azonban erre a munkára rabokat vettek igénybe, egészen addig, amíg egy miniszteri rendelet meg nem tiltotta a fegyencek kihozatalát a börtönből. Ezek után két lehetőség maradt – miként arra a rendőrkapitány is utalt: vagy a házipénztárt megterhelő napzámosok, vagy pedig – élelmi-szerellátás fejében – helybeli munkanélküliek söpörték az utcákat.²⁵

A szemételés Miskolcon is állandó gondot jelentett; egyetlen egy szabályrendeletet sem találunk a korszakban, amelyben ne büntették volna szigorúan ezt a magatartást. Ennek ellenére, úgy tűnik, nem sok foganatja volt a tilalmaknak a miskolciak mindennapi életében. Az egyedüli változás, amit megfigyelhetünk, a szabályok egyre cizelláltabbá válása. Míg 1869-ben tiltották a szemét kihordását az utcára és a patakok medrébe, valamint a ganajvermek, emésztőgödörök és szemétdombok utcai jelenlétét, addig 1874-ben már a moslák és más folyadékok, valamint „sepredék, porladék, szemét, dinnyehéjaknak, cserép vagy egyéb hűladékoknak az utcákra való le és kihányása” tilalmáról rendelkeztek.²⁶ A századforduló környékén pedig már arról olvashatunk, hogy a lakás takarításából származó port „az utcára hullatni, a portöröket, függönyöket az utcái ajtón, vagy ablakon és erkélyen kirázni, emeleten a virágokat olyképpen öntözni, hogy a víz a járdára lecsorog, sem éjjel, sem nappal nem szabad”. Ezen előírás, melyhez

²¹ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 30.§.

²² MNL BAZML IV.1914. 8403/1891.

²³ A helyi lap beszámolója szerint a Szinva vize olyan piszkos volt, hogy a locsoláshoz használt be rendezés rostája rendszerint eldugult, és csak nagy nehézség árán volt tisztítható. *Borsod* 1873. augusztus 28. 3.

²⁴ *Borsod* 1873. augusztus 28.

²⁵ MNL BAZML IV.1905.a. 172/1872.

²⁶ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 18–19.§.

hasonlót Budapest szabályzataiban is olvashatunk,²⁷ már korántsem a falusias, sokkal inkább a polgári életmódból származó apró kellemetlenségek ellen próbált tenni. A tilalmak kevésbé közegészségügyi elveken, mintsem a városi életmódról alkotott elképzelések változásain és a szeméttel szembeni folyamatosan csökkenő toleranciaküszöbön alapultak.

A szabályzatok arról tanúskodnak, hogy tisztasági kérdésekben a külvárosi részekben található utcák sem élveztek kivételt, miként az például az építkezési anyagok tekintetében előfordult. Idővel ugyanis a határban levő köztterekre is kiterjesztették a meghozott utasítások érvényességét.²⁸ Ráadásul az átmeneti jelleggel – építkezések, árurakodás következtében – utcára került hulladékot sem tolerálták, az így keletkezett szemetet azonnal fel kellett takarítani, és az erre kijelölt helyre hordani.²⁹

Bár a Miskolcot átszelő Szinva és Pece patak hajózásra nem volt alkalmas, vízkészletüket, illetve medrüket a városi lakosság igyekezett minél sokoldalúbban hasznosítani. Már a vízhasználat is számos vitás helyzetet teremtett – nemcsak az egyes lakosok, hanem a városi hatóság és a magánszemélyek között is –, de még több probléma adódott a mederhasználat terén. A patakmedret ugyanis a város köztérként kezelte, jóllehet ennek egyértelmű kimondását városi szabályzatban nem találtuk. Ez a gyakorlat némileg szembement a korszakban hatályos vízjogi törvénnyel, amely szerint a nem hajózható vagy tutajozható folyóvizek medrén a part menti földbirtokosok fele-fele arányban osztoznak.³⁰ Nem valószínű, hogy a miskolciak tudatában voltak a jogszabálynak, mindenesetre telkeik megtoldása vagy állataik legeltetése céljából gyakorta vették igénybe a patakok medrét, leginkább a sokszor üresen álló Pecéét.

A hatóság nem csupán az illegális mederhasználatnak próbálta elejét venni, hanem a medrek beszennyezésének is. Mindkettőt hiába. Valamennyi szabályrendeletben rendre visszatér a Szinvába, Pecébe és egyéb árkokba való szemetelés megtiltása. Különösen sok problémát okoztak a patakok partjára épített árnyékszékek, amelyek nemcsak egészségügyi, hanem esztétikai okokból is szúrták a miskolciak szemét és orrát. Látványuk és szaguk egyszerűen nem fért össze azzal a városimázzsal, amelyet a külvilág felé közvetíteni kívánt a város.

„Lehetetlen szó nélkül hagynunk a forgó hidon³¹ felül, a színvára [*sic!*] szolgáló, a légben függő árnyékszékeket, melyekkel már annyira kijöttek a háztulajdonosok, hogy azt nem egy rendezett tanácsú város építészeti bizottmánya, de egy falu tanácsa sem tűrné” – írta 1872-ben a *Borsod*.³²

²⁷ Umbrai 2014: 39.

²⁸ MNL BAZML IV.1920. 32/3. 7.§.

²⁹ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 23.§, 26.§.

³⁰ 1840: 10. tc. „Vizekről és csatornákról”.

³¹ A város egyik legforgalmasabb csomópontja, amely a Forgó családról kapta a nevét.

³² *Borsod* 1872. június 13. 3.

Az 1869. évi *Szépítészeti szabályok* megengedően még csak annyit kér – pénzbüntetés terhe mellett –, hogy elsősorban a nyílt és közlekedési helyekre néző árnyékszékek tulajdonosai deszkáztassák be ezeket az „illemhelyeket” saját költségén.³³

Az árnyékszékkérdés hosszú éveken keresztül volt visszatérő témája a városi közbeszédnek, azonban az esztétikai szempontokon túl hiába váltak egyre hangsúlyosabbá az eltávolításuk melletti érvek sorában a közegészségi megfontolások, mégsem történt jelentősebb előrelépés az ügyben. És ezen az 1873. évi kolerajárvány sem tudott érdemben változtatni. A járvány alatt ugyan elrendelték fertőtlenítésüket, de építési módjukon és elhelyezésükön nem változtattak. Egy évvel később ismételten felmerült átalakításuk szükségessége, ám a város vezetése nem akart olyan általános előírást hozni, amelyet aztán nem tudnak végrehajtani. Ezért a képviselőtestület felkérte a rendőri szakosztályt, hogy vizsgálják meg a telkek természeti viszonyait, és beszéljenek a tulajdonosokkal az átalakítás ügyében. Egy azonban biztos: bármilyen módon is történjen az átalakítás, az ürülék elvezetésére a Pece és a Szinva patakot, „mint a természet által kijelölt canálisokat” tartották leginkább megfelelőnek.³⁴

Mivel maga a városvezetés is csatornaként tekintett a patakokra, nehezen érthető, miért ütköztek meg azok állapotán. Ugyanis még ugyanebben az évben egy későbbi közgyűlés alkalmával többen is felszólaltak a Szinva vizének bűdössége miatt. A helyzetet a következőkkel magyarázták:

„[A]z árnyékszékek tisztítására vállalkozott egyének az ürülékeket nagyobb részben a szinva [*sic!*] árkába öntik, s a jelenlegi esőtlen időben a molnárok által különben is felfogott szinvában le nem folyhatik s így megülepszik, hogy a pálinka főzők a moslékokat a város hoszában mindenütt a szinvába öntözik, hogy a sertések a megbűszhött iszapot a szinva medrében, partjain naponként feltúrják, hogy az eldöklött állatok hullái a szinvába dobatnak, s a csekély víz állás miatt tovább nem vitetvén, rothadásba mennek s ekként a szinva vizét döglételessé teszik, hogy a molnárok a szabályrendelett értelmében a szinva vizét koronként le nem eresztik.”³⁵

A helyzet azonnali orvoslása érdekében elrendelték, hogy a rendőrség nyomozza ki a víz bűdösségének valódi okát, addig azonban, míg ez meg nem történik, beszüntették a Szinva-vízzel való utcalocsolást, utasították a molnárokat, hogy eresszék le a vizet, a vágóhidakat pedig, hogy ne a patak vizével, hanem az erre szolgáló kút vizével mossák a levágott állatok húsát. Továbbá intézkedtek arról is, hogy a sertéseket ne hajtsák a Szinvára, és hogy az elhullott állatokat ne a patakba dobják. Három embert fogadtak fel a város területén összeszedett

³³ MNL BAZML IV.1920. 49/1. IX. 18.§.

³⁴ MNL BAZML IV.1902.a. 213/1874.

³⁵ MNL BAZML IV.1902.a. 227/1874.

dögök megnyúzására, majd elásására, valamint a patakok tisztogatására.³⁶ Történt mindez egy évvel a kolerajárvány után.

Az intézkedések minden bizonnyal rövid hatásúak voltak, mert 1875-ben többször is napirendre került a Szinva medrének kitisztítása, ugyanis az abban – leginkább a hidak lábainál és a zsilipeknél – felhalmozódott szemét és trágya nemcsak közegészségi, hanem közbiztonsági szempontból is veszélyeket rejtett.³⁷ A városi tanács ezért javaslatételre kérte fel az alpolgármestert és a köréje szerveződő küldöttséget arra vonatkozóan, miként lehetne a Szinvát hatékonyan kitisztítani, illetve a költségeket megosztani az érdekelt felek között. Az elkészült javaslat szerint:

„[A] víz a Bükkféle malomtól lefelé a malmok zúgóinál felfogatván egyszerre rohamosan becsájtassék le, hogy így az iszap egyrészét is magával vigye, – ez míveletet minden malomnál és az egész vonalon többször ismételtetnék míg a meder a fertőző üledéstől lehetőleg megtisztúlna.”³⁸

A megvalósítás lassan haladt, ugyanis a következő évre a költségvetésbe felvett összeget idővel kevésnek ítélték az eltervezett munkálatok nagyságához képest, ezért jobbnak látták elhalasztani a medertisztítást, míg a szükséges összeg össze nem gyűlik.³⁹ Pedig a patak állapota nem nyújthatott szívderítő látványt, amiben, minden bizonnyal az 1876. évi tavaszi áradás is közrejátszott. A helyi újság elég érzékletesen számolt be erről:

„Emelkedő városunk derekát kacskaringósan keresztül metsző, az éjszak-nyugoti szőlőhegyek s legelők árkaiból lerohanó eső- s hóvíznek levezetésére szolgáló ezen Pecze árok, azon ponttól kezdve, hol a város határát elérte, a Szinva medréig mindenütt a legundorítóbb látványt szolgáltatja; ha eltelünk undorral, bizonyára csak fokozódik azon látvánnyal, mely a legjártabb helyről a forgó hidról tekintve a Szinvára, szemünk eleibe tárul. A nevezett folyó medre lónak is hasig érő iszappal fedve, a Szinvára dülő házak hátulján éktelenül szembotránkoztatólag függő árnyékszék fa-alkotmányai látszanak; – de tovább nem folytatjuk a leírást, mert beteggé tehetné a jámbor olvasókat.”⁴⁰

1878-ban, a tragikus árvíz után nem lehetett tovább halogatni a patakmedrek kitisztítását, mivel a közegészségügyi indokokon túl most már súlyos közbiztonsági érvek is szóltak mellette. A meder és a malomárok tisztításának költségeit az abból nyerendő haszon arányában osztották meg az érdekelték között. Így a malomárkon osztozó öt malom viselte a teher többségét (60%), kisebb

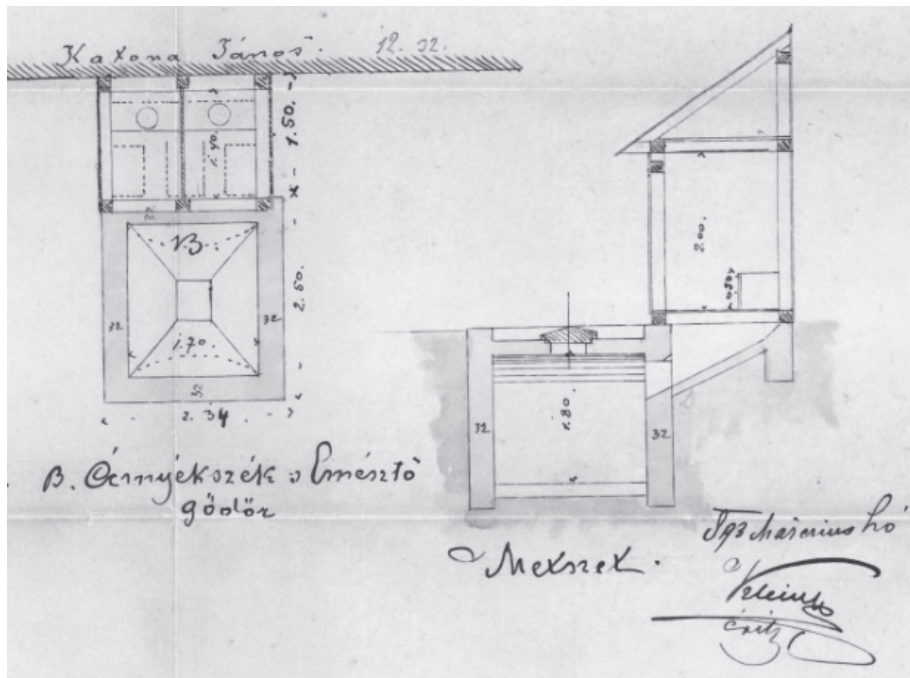
³⁶ MNL BAZML IV.1902.a. 227/1874.

³⁷ MNL BAZML IV.1905.a. 536, 796, 907, 1234/1875.

³⁸ MNL BAZML IV.1905.a. 907/1875.

³⁹ MNL BAZML IV.1905.a. 1038/1876.

⁴⁰ *Borsod* 1876. június 22. 1–2.

1. kép. Városi árnyékszék és emésztőgödör terve 1893-ból

Forrás: MNL BAZML IV.1914. 3530/1893.

hányadát a szeszfőzde-tulajdonos, Kohn Salamon fedezte közösen a tímárokkal (40%). Ezen belül pedig a meder mentén lévő telkeik arányában vették ki részüket az összegből.⁴¹ Az anyameder esetében a parterődítés költségének terhe a patak menti tulajdonosokra, míg a föld kihordása a mederből a városra hárult.⁴² Ráadásul végre úgy tűnt, hogy végleg befellegzett a patakokra épült árnyékszékeknek is, hiszen létük immáron közbiztonsági kérdéssé vált, ugyanis könnyen torlaszokat képezhettek az áradások alkalmával. A városvezetés tehát minden erejével azon volt, hogy ezeket a veszélyes tákolmányokat – az egyéb, meder fölé magasló építményekkel együtt – mihamarabb eltávolítsa. Azonban nem volt felkészülve a lakosok heves ellenállására, akik természetesen nem voltak elragadtatva a döntéstől, és éveken keresztül figyelmen kívül hagyták a városi rendelkezést. Még évekkel az árvíz után is szép számmal akadtak olyanok, akiknek árnyékszéke minden nehézséggel dacolva magaslott a Szinva felett. A helyzet változatlanóságát látva lemondóan jegyezte meg a *Borsod* újságírója 1883-ban: „[...] nincs ki a rendeleteket és intézkedéseket végre hajtsa, szóval az a szomoru példabeszéd nyer folyton és újra megerősítést, hogy míg a pókhálón a kis légy fennakad, addig a dongó abból minden baj nélkül menekszik meg”⁴³.

⁴¹ MNL BAZML IV.1905.b. 921/1878.

⁴² MNL BAZML IV.1905.a. 774/1878.

⁴³ *Borsod* 1883. július 18. 3.

A változás végül 1884-ben jött el, amikor elrendelték, hogy minden olyan csatornát, ürögdrót és árnyékszékot, melynek tartalma a Pecébe ürül, tömjenek be, helyettük pedig az emberi és állati ürülék, valamint a mosásból származó víz befogadására ürögdrótot építsenek.⁴⁴ Ekkor fogadták el a csatornázás szükségességét is, amelynek kiépítéséről a későbbiekben még részletesebben lesz szó.

A SZEMÉT ÚTJA

Annak ellenére, hogy a szemetelés különféle formáit tiltották és büntették a város területén, a szemétszállítás kérdése sokáig megoldatlan maradt, legalábbis a források erről árulkodnak. Ugyan az 1874-ben kiadott rendőri szabályrendeletbe bekerült az a tétel, hogy a házi szemét, illetve a szemétdrótok tartalma kéthetente, vagy amennyiszer szükséges, kihordandó a kijelölt helyekre, azt azonban nem tisztázták, hogy ez a lakosok vagy a hatóság feladata-e. „Ezen szakasz gyakorlati keresztülvitelére nézve külön szabály fog hozatni” – szövelt a sejtelmes megfogalmazás.⁴⁵ Miként arra fentebb utaltunk, a rendőri szakosztály a következő évben vette elő igazán a szemétszállítás ügyét, és próbált megoldást találni annak „gyakorlati keresztülvitelére”. Azonban úgy tűnik, hogy a hosszas töprengés ellenére sem sikerült rendezni a kérdést, mert a következő, kereken tíz évvel később megjelent *Közegészségi és tisztasági szabályok*ban szóról szóra megismételték a korábbi előírást, ám arról továbbra sem tudunk meg semmit, hogy ez miként is zajlott, ráadásul ezúttal már a jövőbeli szabály megalkotására tett utalás is elmaradt.⁴⁶

Ugyancsak nem volt nyíltan kimondva, hogy kinek a kötelessége a házi szemét kategóriájába nem sorolható hulladék, úgymint a gaz, építési törmelék, marha- és lótrágya eltávolítása az udvarokról, illetve a városi közterekről, a szabályzat mindössze annak módjáról és idejéről tájékoztat. Eszerint a trágyahalmokat minden évben legalább egyszer, tavaszig ki kellett hordani a városból, mégpedig olyan szekereken – ez a többi hulladékfajtára is igaz –, amelyek nem piszkolják be az utcákat. Ellenkező esetben az „érdeklettek” fizették az utcatakarítást. A szállítás pontos idejét is meghatározták: az erőteljesen büdös hulladékot éjjelente, este 10 és hajnali 5 óra között, az ürüléket – kizárólag fedett edényekben – este 11 és nyáron hajnali 4, télen reggel 6 óra között lehetett elhelyezni az erre kijelölt helyeken.⁴⁷ A megfogalmazásból arra következtethetünk, hogy a házi szemétnek nem minősülő hulladék kihordásáról a tulajdonosoknak kellett gondoskodniuk.

A szabályzatok alapján az a benyomásunk, hogy a hatóság csak bizonyos helyzetekben írta elő határozottan a szemétszállítás kötelességét, egyébként azonban a lakosság megítélésére bízta, hogy mikor érzi annak szükségét. A legfontosabb

⁴⁴ *Borsod* 1884. szeptember 10. 3.

⁴⁵ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 12.§.

⁴⁶ MNL BAZML IV.1920. 32/2. 9.§.

⁴⁷ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 13.§, 20–22.§.

feladatnak az emberi és állati ürülék rendszeres eltávolítását tartották mind a közterekről és közösségi célokot szolgáló helyekről (kávézók, vendéglők, szálláshelyek stb.), mind pedig a magánudvarokról, ürgödrökből és árnyékszékekből. Legerélyesebben e tekintetben a kolera idején léptek fel, de tíz évvel később is a rendőrség által megszabott határidőket követve kellett kötelezően elvégezni a tisztításokat.⁴⁸

Az 1897. évi szabályrendelet viszont arról tanúskodik, hogy ekkor Miskolcon már kidolgozott rendszer szerint történt a házi szemet összegyűjtése és elszállítása. A feladatot alapvetően a városi hatóság vagy vállalkozók látták el, de meghagyták annak lehetőségét is, hogy azt maguk a lakosok eszközöljék, amennyiben rendelkeztek az ehhez szükséges fogattal.⁴⁹ Ez utóbbi esetben azonban kikötötték, hogy a szemetet és a trágyát télen minden hó utolsó napján, nyáron minden szombaton hordják ki, mégpedig úgy, hogy lehetőleg kerüljék el a Széchenyi utcát (a város főutcáját), ügyelve arra, hogy a kocsiról semmi se essen le; az ürüléket pedig csak este 10 és reggel 4 között, elzárt edényben lehetett szállítani.⁵⁰ A szálláshelyek tulajdonosainak előírták, hogy az udvarukat naponta seperjék fel, a szemetet és a trágyát pedig évszaktól függetlenül szerdán és szombaton szállítsák el.⁵¹

Azoknak a tulajdonosoknak, akiknek a telkén keletkezett szemet elszállításáról a város gondoskodott, meghagyták, hogy a házi szemetet ne keverjék építési törmelékkel vagy trágyával, hanem ez utóbbi számára szabályosan megépített gödrot tartsanak fenn, míg a házi szemetet fedett tartályban, könnyen hozzáférhető helyen tárolják, és azt adják ki a szemétkihordónak. A mai gyakorlattól eltérően nem a háztartásban élők, hanem az ingatlanban található helyiségek száma alapján állapították meg a szállítás költségét, három kategóriába sorolva ezáltal a lakosokat.⁵²

A korszak túlnyomó részében a szemétszállítás kérdése a köztisztasági és közegészségi viszonyok rendezésén belül kapott helyet, ám 1906-ban a városvezetés szükségét látta annak, hogy egy különálló szabályrendeletet jelentessen meg a házi szemet kihordásáról.⁵³ Ez az új előírás nemcsak hogy részletesebb megfogalmazású volt a korábbiakhoz képest, de több ponton lényegesen el is tért azoktól. Egyrészt a szemet kihordását alapvetően a város vagy a vállalkozók

⁴⁸ MNL BAZML IV.1920. 32/2. 17.§.

⁴⁹ MNL BAZML IV.1920. 32/3. 24.§.

⁵⁰ MNL BAZML IV.1920. 32/3. 12–13.§. Verena Winiwarter megjegyzi, hogy az éjszakai időpont nem pusztán praktikus okokból került megállapításra, hanem jól illeszkedik a kor emberének gondolkodásmódjába is, miszerint amit nem látunk, az nem is létezik. Winiwarter 2004: 115–116.

⁵¹ MNL BAZML IV.1920. 32/3. 24.§.

⁵² „A szemet kihordási díj fizetése tekintetéből a lakosok három osztályba soroztatnak. Első osztályba azok, melyekben a helyiségek száma négynél több, a második osztályba azok, melyekben a helyiségek száma 3–4, a harmadikba pedig azok, hol kettőnél nem több. Az összes mellék helyiségek, mint előszoba, konyha, kamara stb. együtt tekintetnek egy szobának.” MNL BAZML IV.1920. 32/3. 26.§.

⁵³ MNL BAZML IV.1920. 58.

feladatának tekintette; a lakosság csak abban az esetben intézhette maga a szállítását, ha a trágyával összekevert házi szemetet⁵⁴ gazdálkodásra szánta, azaz saját földjén kívánta elhelyezni.⁵⁵ Érdeemes itt megjegyeznünk, hogy ez az első alkalom, amikor egyértelmű utalást találunk a trágya mezőgazdasági hasznosítására, ami azt mutatja, hogy még a századforduló után is a városi nyersanyagkörforgás értékes elemeként tekintettek rá. Másrészt ez a szabályzat elsőként fogalmazott meg büntetést az előírásokat megszegőkkel szemben (korábban csupán a személtelést büntették⁵⁶), melynek összege 2-től 40 koronáig, vagy kétnapi elzárásig terjedt.⁵⁷ A szemétszállítás gyakoriságának előírását is pontosították: általában henteente egyszer, a forgalmasabb utcákon kétszer, szükség esetén többször is sor került rá. Érdekes apróság, hogy a szemétszállító feladatköre csupán addig terjedt, hogy átvegye a lakosoktól a szemetet, amelyet a kocsis jövetelére figyelmeztető csengőszóra készítettek ki a ház elé. Amennyiben valaki nagyobb mennyiségű szemetet kívánt elszállíttatni, annak kétszeres díjat kellett érte fizetnie.⁵⁸

A szabályzatokból kideríthető, hogy milyen ütemben és miként valósult meg a szemétszállítás Miskolcon, azt azonban nem tudjuk meg, mi lett a szemet sorsa, hol végződött a hulladék útja. Erre a kérdésre a képviselőtestületi és tanácsi iratok adhatnak választ, különösen azok a bejegyzések, amelyek valamilyen szabálytalanság kapcsán a „helyes” magatartás követésére szólítottak fel. Ezekből megtudhatjuk, hogy az építési törmelékkel olyan helyekre szállíttatta a városvezetés, ahol maga is építkezni tervezett a jövőben. Ilyen volt például a Búzavásártér, amely 1878-ban került a város tulajdonába, de – előrejelző módon – már azt megelőzően is törmelékkel töltötték fel a téren lévő lapályokat, hogy ezzel is csökkentse a majdani rendezési költségeket.⁵⁹ De az építkezésekből származó földet is felhasználták az utak töltésére.⁶⁰ Ami pedig az ürületeket illeti, az rendszerint vagy a Szinvában vagy a Sajóban végezte, mígnem ez utóbbi lehetőséget 1876-ban a vármegye betiltotta. Amíg a végleges megoldásnak szánt gödör helyét ki nem jelölték és meg nem építették, addig a Szinvaparton jelöltek ki egy olyan helyet az ürületek elhelyezésére, „mely már a vasút indóházán túl a sajó [*sic!*] vizén azonban annyira innen esik hogy így az ürület a Szinva folyam medrében átszűrődvén, illetve leüledvén a sajóba [*sic!*] már fertőztelenítve” jut el.⁶¹ Ebben az érvelésben a tudományos okfejtés mellett (a kavicsréteg szűrő tulajdonsága) felfedezhetjük a folyóvíz veszélyeket semlegesítő képességének gondolatát is. Az ily módon,

⁵⁴ A szabályzat újítása, hogy definiálja a házi szemet fogalmát, amely alatt a „szobákból, konyhákból, udvarokból, valamint üzlethelyiségekből összegyűlt szemet és hulladék értendő. Trágya és építési törmelék a házi szemet sorába nem tartozik.” MNL BAZML IV.1920. 58. 3.§.

⁵⁵ MNL BAZML IV.1920. 58. 1–2.§.

⁵⁶ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 34.§.

⁵⁷ MNL BAZML IV.1920. 58. 17.§.

⁵⁸ A szemétszállítási díjat az előző szabályrendeletre hasonlóan lakóhelyek szerint, három osztályba sorolva állapították meg. MNL BAZML IV.1920. 58. 3.§, 16.§.

⁵⁹ MNL BAZML IV.1905.a. 563/1877.

⁶⁰ MNL BAZML IV.1905.a. 436/1876.

⁶¹ MNL BAZML IV.1905.a. 576/1875, 438/1876.

„biztonságosan” elhelyezett szemét többé már nem szemét abban az értelemben, hogy megtalálta a helyét, azaz helyreállt a rend. Az, hogy a mai hulladéklerakókra a szemétp probléma megoldásaként tekintünk (holott tulajdonképpen csak a hulladék áthelyezéséről van szó), szintén ezzel az elgondolással magyarázható.⁶²

Egy panaszos ügy kapcsán arról is képet kaphatunk, milyen lehetett a miskolci szemétszállító vállalkozók élete. Lévy Ignác 1880 októberében azzal a kéréssel fordult a városi tanácshoz, hogy vállalkozását kiterjeszthesse a korábbi nagyjából 300 magánházi az egész városra. Indoklásában kifejti, hogy egyedüli haszna abból származik, hogy a szemétben lévő rongyokat, csontokat és egyéb hulladékokat kiszedi és értékesíti, „[e]zen vállalatomat azonban felette megkárosítják a városban szerte szét csavargó rongyszedők, kik még az általam kihordatott szeméttel is felkutatják”.⁶³ Szerencsére a kérvény mellett megtaláljuk egy éppen ilyen rongyszedő levelét, melyben arra kérte a várost, hogy „[...] Miskolcz város területén a házalást és ezzel kapcsolatban a házak szemétdombjain a saját megbízható, s az én felügyeletem s felelősségem alatt leendő egyéneim segítségével gyakorlandó rongyszedést, kizárólagos joggal hat évi időtartamra engedélyezni méltóztatnék”.⁶⁴ Mindezt cserébe évi 100 forintnyi bért lett volna hajlandó fizetni a városnak. Az ugyan nem derül ki az iratokból, kinek kedvezett végül a városvezetés, az azonban jól érződik, hogy nagy lehetett a verseny a hulladékparban.

ÁLLATI PROBLÉMÁK

Miskolc gazdasági profiljában mindig is elhanyagolható szerepet játszott a mezőgazdaság, amely jobbra a háztáji termelésre, esetleg a városi lakosság számára természetett primőr áruk előállítására korlátozódott. Mindezek ellenére az állattartásból fakadó panaszokkal a miskolciak gyakorta fordultak a városi tanácshoz. Leginkább a nagy volumenben sertés- és/vagy szarvasmarhatartással foglalkozók ellen szólaltak fel, akik a város belterületén, szűk helyen, meglehetősen tisztátlan körülmények között tartották állataikat.

Különösen nagy botrányt kavart Winter Bertalan esete, aki több száz sertést hizlalt a város belterületén. A városvezetés hiába vetett ki a férfit igen jelentős bírságot (naponta 5 forintot), az mindig megfellebbezte a hatóság döntését, s közben tovább nevelgette disznóit. A közvélemény tehetetlenségével vádolta a városvezetést – nem alaptalanul. Végül a sertéshizlaldának nem az emberi törvények ereje, hanem „az isteni beavatkozás” vetett véget: „Az árpolda melletti sertés hizlaldát az úr isten hatalmas keze szüntette be, oly dögöt eresztvén a nyájra: hogy naponta 30–40 hullott el belőle.”⁶⁵ A történet azonban itt nem ért véget, ugyanis néhány évvel később ismét azt olvashatjuk a tanácsí jegyzőkönyvben,

⁶² Vö. Winiwarter 2002: 44.

⁶³ MNL BAZML IV.1905.b. 1829/1880.

⁶⁴ MNL BAZML IV.1905.b. 1829/1880.

⁶⁵ *Borsod* 1871. november 23.

hogy Winter Bertalant a város belsejében nagy mennyiségű sertés hizlalása miatt megbírságták.⁶⁶ Azonban nem Winter volt az egyetlen, aki megpróbálta kihasználni a városvezetés erélytelenségét. Eichinger József molnárgazda is nagyobb mennyiségű sertést tartott telkén,⁶⁷ holott egy 1871-es városi statútum 12 darabban maximálta a belterületen tartható sertések számát.⁶⁸

Akadtak kevésbé renitens miskolci lakosok is, mint például Kalina János és Tóth János, valamint Pitter György és Tóth Endre, akik 1871-ben engedélyért folyamodtak a tanácshoz, hogy a Bedeg-völgyben a Malkóvszki-féle telken sertéseket hizlalhassanak.⁶⁹ Folyamodóink a város külterületén, az északi lankák egyik völgyében, a Pece mentén kívánták sertéstelepüket felállítani, ezért a városvezetés engedélyezte kérvényüket, azonban hozzátette, hogy „a kijelölt helyen a sertés hizlalás azon világos kikötéssel engedtetik meg, hogy az ott keresztül folyó pecze [*sic!*] patak árka teljes épségben hagyaték”,⁷⁰ továbbá arra kötelezték a folyamodókat, hogy a sertéstrágyának időnkénti elszállításáról „egészségrendőri szempontból birság terhe alatt” gondoskodjanak.⁷¹

Ha a gyakorlatban nem is, rendeletileg mindig kiemelt szigorral kezelte a városvezetés a sertéstartást, valamint a serteshús feldolgozását és árusítását.⁷² 1874-ben a korábban engedélyezett szám felére, azaz 6 darabra csökkentették a városi telken tartható disznók számát.⁷³ Tíz évvel később már nemcsak a kereskedelmi céllal hizlalt, hanem a magánhasználatra tartott sertések esetében is a rendőrség jelölte ki, illetve ellenőrizte az állattartás helyét, ráadásul ez utóbbi tekintetében a belvárosban 4, a külvárosban 6 darabban maximálta a számukat.⁷⁴

A sertések mellett szarvasmarhát is többen tartottak nagy tételben. Ez különösen a szesziparban tevékenykedőknek volt kedvelt mellékkereseti forrása, mivel a szeszgyártáshoz használt, többnyire keményítőtartalmú növényekből visszamaradt moslékon gazdaságosnak bizonyult marhákat nevelni. Így vélekedett erről Kohn Salamon is, aki a Szinva patak mellé települt szeszgyárának szomszédságában nagyobb számban tartott marhákat. Az istállókból az ürüléket rendszerint a Szinva patak malomárkába vezette, mióta csak az üzem az 1820-as évek végén létrejött. Bár minden bizonnyal sokan éltek panasszal Kohn Salamon ellen, hiszen sem a pálinkafőzde, sem pedig a marhatartás nem lehetett kellemes a környékbelieknek, mégis legelőször csak 1878-ban, az árvíz után találunk arra forrást, hogy a város orvost küldött ki a helyszín megvizsgálására. Az orvosi jelentés egészen lesújtó képet festett az ottani állapotokról:

⁶⁶ MNL BAZML IV.1905.a. 124/1874.

⁶⁷ MNL BAZML IV.1905.a. 684/1871.

⁶⁸ MNL BAZML IV.1905.a. 672/1871.

⁶⁹ MNL BAZML IV.1905.a. 650/1871. és 709/1871.

⁷⁰ MNL BAZML IV.1905.a. 11/1872.

⁷¹ MNL BAZML IV.1905.a. 14/1872.

⁷² A serteshús feldolgozásáról és árusításáról az 1874. évi rendőri szabályrendelet külön fejezete rendelkezik. MNL BAZML IV.1920. 7/1. 40–45.§.

⁷³ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 33.§.

⁷⁴ MNL BAZML IV.1920. 32/2. 29.§.

„[...] megvizsgálván a Kohn féle földét és hízlaldát: ott mindennemű növény és állati már nemcsak erjedésnek de rothadásnak indult anyagokat is találtam.

A pálinka főzde előtti Szinva meder, valóságos kórgerjet, úgynevezett mocsár lázra való hajlamot idéz elő, a közlégnek fertőzése által első sorban, második sorban a közel eső kútak talajának fertőző átívódása által.

A Szinva medrének ezen része a földétől fölfele, de legfőképpen lefele tartó irányban, nagy téren, oly fertelmes bűdös posvánnyal és mindenféle hulladékkal van telve, hogy a környéken lakók sem nappal sem éjjel nem szívhatnak be elenyítő levegőt, mert nyitott ablakok mellett lenniök nem tanácsolt.⁷⁵

A Kohn és fia által vezetett gőzmalom és szeszfőzde nem sokáig állott fenn az árvíz után; a helyi lap 1884-ben adta hírül a gyártelep megszűnését a forgótöke hiányára hivatkozva.⁷⁶

Azonban nem csupán az elviselhetetlen szag miatt panaszkodtak a helybeliek a városban tartott disznókra és marhákra; jelenlétük ugyanis semmilyen formában sem illett a polgárosult városképbe. Az olyan gyakorlatok pedig, mint hogy a sertéseket a Szinvában „úszatták”, vagy hogy a városi marhagulya a főutcán vonult le naponta kétszer, oda és vissza a Sajó-partra, mint a falusias élet maradványai egyre gyakrabban vívták ki a városiak nemtetszését.⁷⁷ Hiába tiltotta a városvezetés a nagyszámú sertéstartást, az állatok fürdetését a patakokban, etetését az utcákon, a források arról tanúskodnak, hogy a problémán egy jó ideig nem sikerült úrrá lenni. A legátfogóbb módon az 1897. évi közbiztonsági és közegészségügyi szabályrendelet szabályozta a városi állattartás kérdését, amennyiben előírta, hogy az állattartásra szolgáló helyiségek kifogástalanul tisztán tartandók, az állati vizelet cementfalú trágyagödörbe vezetendő le, a magáncélra tartott sertések számát pedig 100 m²-enként 1 darabban határozta meg, tartásukat lehetőleg a téli időszakra korlátozva.⁷⁸

MISKOLC, A VIZEK VÁROSA

Mind ismerjük a mondást, hogy „Tata a vizek városa”, ám ha valaki visszatérne az 1870-es, 1880-as évek Miskolcára, hasonló módon vélekedne a borsodi megyeszékhelyről is. Nemcsak azért illene rá ez az elnevezés, mert a Szinva és a Pece a fő- és mellékágakkal, valamint a malomárkokkal keresztül-kasul behálózták a város területét, hanem mert korszerű csatornázás hiányában a csapadék-, kút-, mosó- és szennyvíz jobb esetben földbe ásott kanálisokban, egyébként viszont ott

⁷⁵ MNL BAZML IV.1905.b. 466/1879.

⁷⁶ *Borsod* 1884. február 27. 5.

⁷⁷ *Borsod* 1875. szeptember 2. 1; *Borsod*, 1876. március 2. 1; MNL BAZML IV.1902.a. 39/1884.

⁷⁸ Az I. és a II. építési kerületben maximálisan 3, a III. építési kerületben pedig 6 darab tartható. MNL BAZML IV.1920. 32/3. 39–43.§.

folyt, ahol tudott. A vízelvezetés és az emiatt kibontakozó vitás helyzetek gyakori témái voltak a tanácsüléseknek.

Elmondható, hogy azok a lakosok voltak a legjobb helyzetben, akiknek a telke vagy a Szinva, vagy a Pece mellett feküdt. Ők ugyanis könnyen levezethették udvarukból a különféle vizeket a patakokba. A városi szabályzat is ezt írta elő.⁷⁹ Nehezebben volt orvosolható a probléma azok számára, akik e folyóvizektől távolabb éltek, nekik egy 1869-es rendelkezés szerint az utcai, föld alatti főcsatornába kellett bevezetniük a mellékágat, feltehetőleg saját költségen.⁸⁰ Néhány évvel később viszont már a város gondoskodott – anyagi helyzetéhez mérten – egy, az utca járdáján keresztül futó fedett facsatornáról. Ugyanakkor kikötötte, hogy ezeken csak tiszta kútvizet lehet levezetni, másfajta vizet tilos az utcára kiönteni.⁸¹ A közterületeken megrekedt vizek, tócsák felszámolásával kapcsolatban a városi mérnökkel való konzultáció után a rendőrség feladata volt javaslatot tenni a tanácsnak, amely ez alapján orvosolta a problémát.⁸² Az utcák járhatóságáról a hatóság télidőben is igyekezett gondoskodni, mégpedig úgy, hogy megtiltotta, hogy a havat vagy a jeget a lakók az utcára szórják. Ezeket a kijelölt helyekre kellett szállítani.⁸³

A városi élet frekvenciát színtereiként működő kutak környéke is számos köztisztasági problémát vetett fel. Nem csupán a kifolyó víz elvezetése okozott gondot, hanem a helyi gyakorlat szerint a kút közvetlen közelében felhalmozott trágyahegyek is. Miskolcon az 1870-es években még nem nagyon fordultak elő közkutak abban az értelemben, ahogy azt ma használjuk. Voltak ugyan olyan kutak, melyeket többen – például egy utca vagy környék lakóközössége – használtak, de ezekhez csak kulccsal lehetett hozzáférni. Az 1880-as évek végétől, az 1890-es évek elejétől meginduló csatornázással párhuzamosan megjelentek a mindenki számára használható közkutak a város közterein, valamint a köztisztasági szabályzatokban is. Az 1897. évi köztisztasági és közbiztonsági szabályrendeletben olvashatjuk, hogy köztereken csak szivattyús, vagy zárható faköpönyeggel rendelkező kerek kutak lehetnek, ezzel próbálták ugyanis elejét venni a korábban gyakorta megeső baleseteknek vagy éppen öngyilkossági kísérleteknek.⁸⁴ A többi rendelkezés a kút vízének tisztán tartását szolgálta: előírták, hogy a kút tíz méteres körzetében tilos ürgödörnek, trágyahalomnak vagy csatornának lennie, nem szabad a kútnál mosni, súrolni és öblíteni, minden kutat legalább kétfévente fenékgig ki kell tisztítani, de amennyiben szükséges, akár gyakrabban is.⁸⁵

⁷⁹ MNL BAZML IV.1902.a. 83/1873. Mivel a Pece patak nem rendelkezik állandó vízforrással, csupán a csapadékvizet vezeti le a Miskolcot északról szegélyező dombokról, ezért ez a megoldás a Pece esetében különösen előnyös volt, mert így „a pece [sic!] medre ez által némi vizanyagot nyerendvén és a közegészségre is jótékony befolyással leend”.

⁸⁰ MNL BAZML IV.1920. 49/1. 14. Könnyítésként a csatlakozásért nem kellett díjat fizetniük.

⁸¹ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 17.§.

⁸² MNL BAZML IV.1920. 7/1. 15.§.

⁸³ MNL BAZML IV.1920. 7/1. 29.§.

⁸⁴ MNL BAZML IV.1920. 32/3. 45.§.

⁸⁵ MNL BAZML IV.1920. 32/3. 46–51.§.

A vízvezetési gondok megoldásával az 1880-as évek közepén kezdett el behatóbban foglalkozni a miskolci városvezetés, amikor is felismerték:

„Városunk örvendetesen fejlődik, külső csin, rend és tisztaság tekintetében hazánk többi vidéki városaival versenyezhet: azonban be kell vallanunk, miszerint mindezek mellett is mindenkor hátrányára fog szolgálni városunk lakályosságának az, hogy itt a csatornázás egészben hiányzik, s hogy ezen közegésségi szempontból talán legfontosabbnak mondható alkotás létesítésére nézve komoly intézkedés nem is történik.”⁸⁶

Miként azt korábban említettük, a csatornázás fontossága már az 1878. évi és azt követő árvizek hatására előtérbe került, miután a patakmedrek tisztaságának érdekében a városvezetés a korábbi évekhez képest határozottabban lépett fel. Ám ekkor még az intézkedések elsősorban nem köztisztasági, hanem árvízvédelmi célokat szolgáltak. Az árnyékszékek és egyéb szennyeződések eltávolítása azért nyert elsődleges fontosságot, mert – miként a több lábon álló hidak is – közrejátszhattak a torlaszok képződésében. Elrendelték, hogy a kertek végében elhelyezett árnyékszékeket ürgödrökkel kell ellátni, mégpedig oly módon, hogy falaikat cementtel borítsák a szivárgás meggátlása érdekében. Ugyancsak az árvíz biztonságos lefolyásának érdekében terelték a vízvezetést is szabályozott keretek közé. Ezentúl a közegészségügyi szabályoknak megfelelő új, immáron föld alatti csatornának kőből kellett készülnie, s kivezető nyílásának a mindenkori Szinva-vízszint alá kellett esnie. Azonban az ilyen csatornák tervezetése és az építésük költségei sokak számára a rendeletek ellenére is vállalhatatlanok voltak.⁸⁷ Emellett megszüntették az illegális vízvételeket és szennyvízvezetékeket is. Bármennyire is fontos volt az árvízvédelem, a Szinvát nem tudták, de nem is akarták kivonni a csatornahálózatból, az továbbra is a város saját öblítéssel rendelkező „főcsatornájaként” funkcionált, amelybe a többi mellékágat belevezethették.

A Pece öblítése a Szinvánál még komolyabb fejtörést okozott a városatyáknak, hiszen szárazabb időszakokban a patakmeder üresen tátongott, és ilyenkor a korábban beledobált szemét- és trágyahalmok elviselhetetlen bűzt árasztottak. 1884-ben jött az ötlet, hogy építsenek egy összekötő csatornát a Szinva és a Pece közé, hogy a Szinva vízával biztosítható legyen a Pece medrének időnkénti átöblítése.⁸⁸ A sorozatos anyagi nehézségek miatt azonban a csatorna megvalósítása folyamatosan tolódott, feltehetően csak 1905-ben készült el.⁸⁹

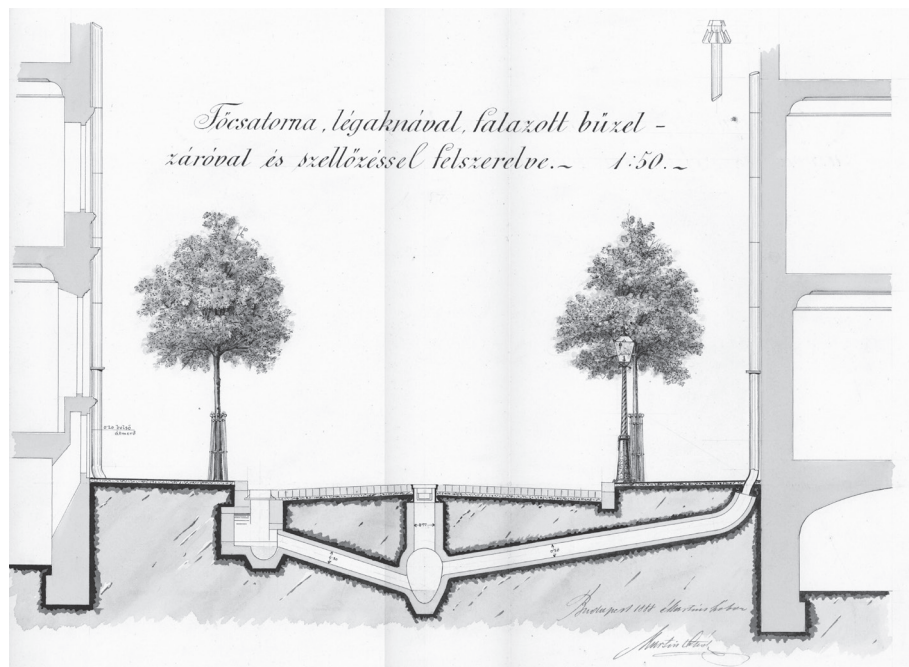
Fodor József 1885. évi jelentése a vízminőségről újabb – s ezúttal tartósabb – lendületet adott a csatornázási projektnek. A neves orvostól és egyetemi tanártól

⁸⁶ MNL BAZML IV.1902.a. 94/1884.

⁸⁷ MNL BAZML IV.1905.b. 756/1879.

⁸⁸ *Borsod* 1884. december 10. 2.

⁸⁹ MNL BAZML IV.1902.a. 43/1905. A feltételes fogalmazást az indokolja, hogy eddig a forrásokban csupán a csatorna megépítésének szándékára találtunk bizonyítékot, a megvalósulására nem.

2. kép. Ganz és társa-féle szagtalan árnyékszék (Wirsum György szabadalma)

Forrás: MNL BAZML IV.1914. 65. dob. 3. cs.

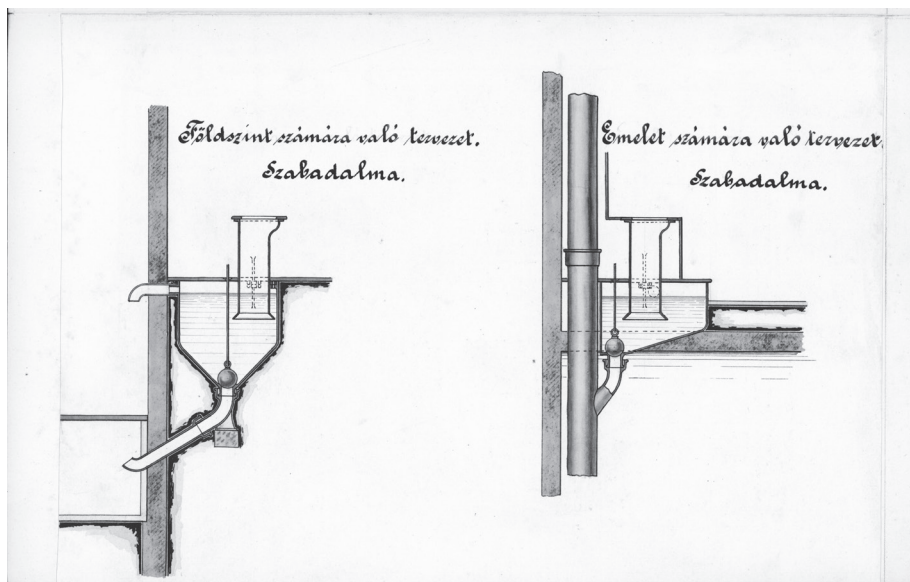
a városvezetés nemcsak a város közegészségi helyzetének vizsgálatát várta, hanem megoldási javaslatot is.

„Miskolcz város nemcsak gyönyörű fekvéssel bír, hanem szemmel láthatólag fölötte örvendetesen fejlődik is. E városról elmondhatjuk, hogy az kellő hygienikus és culturális intézkedések által az ország egyik legszebb, legkellemesebb s legegészségesebb városává tehető.

Jelenleg azonban Miskolcz tisztátalan és egészségtelen város. Szinte rosszul esik az idegennek, ha látja, hogy az a szépen épülő, modern város egyes utcáiban, udvaraiban, nevezetesen pedig a várost szelő patakjainak ágyaiban minő ázsiai szennyet tűr meg. [...]”⁹⁰

Így kezdte jelentését Fodor, majd javasolta az árnyékszékek mielőbbi eltávolítását a patakokról, továbbá egy a Szinva és a Pece közötti területen a patakokkal párhuzamosan futó csatorna megépítését, amely a város alsó végén, a két patak egyesülésénél torkollott volna a Szinvába. Végül pedig a patakmedrek tisztán tartása érdekében fontosnak tartotta a Pece öblítését Szinva-vízzel, az árnyékszékek szakszerű megépítését és rendszeres tisztítását, valamint a vízvezeték

⁹⁰ MNL BAZML IV.1902.c. 36/1885.

3. kép. Főcsatorna légaknával, falazott búzelzárával és szellőzővel felszerelve (Martin Ottó terve)

Forrás: MNL BAZML IV.1914. 65. dob. 3. cs.

megépítését.⁹¹ 1888-ra el is készült a vízvezeték tervezete,⁹² ám az „úsztató” rendszerű csatornahálózatot a vármegye nem hagyta jóvá, hanem elválasztott rendszerű csatornázás építésére szólította fel a várost, amelyben a szennyvíz- és az esőcsatorna különváltak.⁹³ Az újabb terv 1904-re készült el,⁹⁴ közben azonban a városvezetés igyekezett kikérni valamennyi, a témában jártas szakértő véleményét, illetve áttanulmányozni a csatornázás terén előrébb járó városok, például Budapest és Szombathely gyakorlatát. Az ivóvíz- és szennyvízhálózat végül 1913-ra készült el olyan mértékben, hogy üzembe tudták helyezni, ugyanakkor a bővítések, házi csatlakozások kiépítése a további évekre is sok munkát jelentett.⁹⁵

* * *

Tanulmányunkban egy viszonylag rövid időszak, az 1870-es, 1880-as évek köztisztasági viszonyait mutattuk be Miskolcon, amelyekhez hasonlótl nyilvánvalóan több hazai város lakói is megtapasztaltak a korszakban. Ez az időszak egy átalakulási folyamat kezdetének tekinthető, amikor az urbanizáció és az orvostudomány felől érkező külső, valamint a közgondolkodásban bekövetkező belső (társadalmi) nyomás hatására a városvezetés egyre nagyobb felelősséget vállalt

⁹¹ MNL BAZML IV.1902.c. 36/1885.

⁹² MNL BAZML IV.1902.a. 57/1888. A tervezetet és a költségvetést egy fővárosi mérnök, Martin Ottó készítette.

⁹³ Seresné 1981: 179.

⁹⁴ MNL BAZML IV.1920. 18. A terveket az egészségügyi mérnöki hivatal készítette el.

⁹⁵ Miskolc város víz- és csatornahálózatának kiépítéséről lásd Seresné 1981.

a lakosok egészségének megóvásáért. Miskolcon ehhez még hozzájött két természeti-társadalmi esemény, egy kolerajárvány és egy árvíz, amely nagyobb nyomatókat és lendületet adott a törekvéseknek. A változás azonban meglehetősen lassan haladt; a városatyáknak egyrészt meg kellett küzdeniük az évtizedes gyakorlatokhoz kitartóan ragaszkodó városlakók ellenállásával, másrészt Miskolc anyagi helyzete is meglehetősen szűkre szabta a mozgásteret. Az átalakulás befejeződésének időszaka egyelőre nem ismert előttünk, ennek vizsgálata még várat magára. Mindazonáltal az látható, hogy minél nagyobb mértékben avatkozott be a hatóság a vízhasználati módokba és a közegészségi viszonyokba, annál több probléma ütötte fel a fejét, amelyre megoldást kellett találni. Míg korábban egy-két vagy akár több évtizeden keresztül is hatályban volt egy-egy szabályzat, addig a század vége felé közeledve nemcsak hogy megsokasodtak az előírások, de egyre specializáltabbakká is váltak. Ez persze magyarázható azzal, hogy a városvezetés egyre inkább elköteleződött a közbiztonság és a közegészség javítása mellett, ugyanakkor értelmezhetjük a városi környezet kolonizációjának kezdeti szakaszaként is, amely a későbbi években mind intenzívebbé és szerteágzóbbá válik.

FORRÁSOK

- Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (MNL BAZML)
- IV.1902.a. Miskolc város Képviselőtestületének (Képviselőközgyűlésének) iratai, Jegyzőkönyvek, 1873, 1874, 1884, 1888, 1905.
- IV.1902.c. Miskolc város Képviselőtestületének (Képviselőközgyűlésének) iratai, Közgyűlési iratok, 1885.
- IV.1905.a. Miskolc város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1871–1872, 1874–1878.
- IV.1905.b. Miskolc város Tanácsának iratai. Tanácsülési iratok, 1878–1880.
- IV.1914. Miskolc város Mérnöki Hivatalának iratai, 1891.
- IV.1920. Miskolc város szabályrendeleteinek gyűjteménye, 7/1. Szab. Miskolcz városa rendőri szabályrendelete, 1874.
- IV.1920. Miskolc város szabályrendeleteinek gyűjteménye, 18. Szabályrendeletek Miskolc thjf. város vízvezetékéről és csatornázásáról, 1898–1925.
- IV.1920. Miskolc város szabályrendeleteinek gyűjteménye, 32/2. Közegészségi és tűzhatósági szabályok, 1884.
- IV.1920. Miskolc város szabályrendeleteinek gyűjteménye, 32/3. Miskolc város közegészségi és köztisztasági szabályrendelete, 1897.
- IV.1920. Miskolc város szabályrendeleteinek gyűjteménye, 49/1. Szépitészeti szabályok, 1869.
- IV.1920. Miskolc város szabályrendeleteinek gyűjteménye, 58. Miskolc r.t. város szabályrendelete a házi szemét kihordásáról, 1906.

Építési szabályzat 1879: Építkezési szabályok Miskolcz város számára. Miskolcz.

Borsod. Miskolczi Értesítő, 1871–1884.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bódogh Albert 1873: Vázlatos áttekintése a Borsodmegye területén uralgó cholera járványnak. *Borsod* 1873. január 2. 1.
- Bodovics Éva 2014: Vízhasználat és „árvízi kultúra” Miskolcon a XIX. század második felében. In: Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig.* Budapest, 439–469.
- Bodovics Éva 2015: Árvizek és árvízvédelem Miskolcon a 19. század második felében. *Fons* (22.) 3. 375–395.
- Bodovics Éva 2019: Újabb fordulat a láthatáron? Egy környezettudatosabb történetírás felé. In: Koloh Gábor – Papp Viktor – Tötös Áron (szerk.): *„Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt”. Tanulmányok Kövér György születésnapjára.* Nagyvárad, 35–50.
- Douglas, Mary 1984: *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.* London – New York.
- Fischer-Kowalski, Marina – Weisz, Helga 1999: Society as Hybrid between Material and Symbolic Realms. Toward a Theoretical Framework of Society-Nature Interaction. *Advances in Human Ecology* (8.) 215–251.
- Holling, Crawford S. 1973: Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics* (4.) 1–23. DOI: 10.1146/annurev.es.04.110173.000245.
- Mádai Lajos 1983: *Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873).* (KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének kutatási jelentései 9.) Budapest.
- Müller-Harold, Ulrich – Sieferle, Rolf Peter 1998: Surplus and Survival: Risk, Ruin and Luxury in the Evolution of Early Forms of Subsistence. *Advances in Human Ecology* (6.) 201–220.
- Seresné Szegőfi Anna 1981: Miskolc város víz- és csatornahálózatának történetéből, 1884–1944. *Borsodi Levéltári Évkönyv* (4.) 175–202.
- Umbrai Laura 2014: *Így szemeteltek Budapesten. A hulladékgyűjtés múltja a fővárosban.* Budapest.
- Winiwarter, Verena 2002: History of Waste. In: Bisson, Katy – Proops, John (eds): *Waste in Ecological Economics.* Cheltenham – Northampton, MA, 38–54.
- Winiwarter, Verena 2004: Where Did All the Waters Go? The Introduction of Sewage System in Urban Settlements. In: Bernhardt, Christoph (ed.): *Environmental Problems in European Cities in the 19th and 20th Century.* Münster, 105–119.